

Історія приміщення студентсько-викладацького храму преп. Федора Острозького

Приміщення було збудовано монахами капуцинами і мало виконувати функцію костелу. Осередок ордену Братів менших капуцинів утворився в Острозі у 1747 році з фундації кн. Януша Сангушка – останнього одноособного власника Острозької ординації створеної ще в 1609 р. [10, 127]. З квітня 1750 року Януш Сангушко урочисто передав ордену капуцинів на будівництво костелу й монастиря пустир та більшу частину Ламовського (Вілашовського) майдану, що розташувався в західній частині міста біля дороги на Дубно, за старими фортифікаційними валами. Дозвіл на будівництво монастирського комплексу дав луцький єпископ Антоній Еразм Валлович. Якщо сам монастир було побудовано до 1766 р. при керівництві фундацією Самуїлом Лубковським, то будівництво костелу завершилося у 1778 р. за підтримки волинського мечника Фелікса Малиновського. Освятив костел Луцький суфраган та острозький препозит, єпископ Франциск Комарницький (1733-1780) [5, 58].

Керівництво побудовою келій та костелу здійснював придворний архітектор Сангушків Пабло Антоній Фонтана. До монастирського ансамблю увійшов сам костел та невеликий корпус келій з внутрішнім двориком. [11, 138]. Ззовні костел являв собою кам'яну, двоповерхову, трьохнефну, з циліндричним склепінням базиліку, увінчану високим двосхилим дахом з фронтоном. Фасад костелу декорований між'ярусним карнизом, іконою над центральним входом та вертикальними тягами. Також його прикрашали скульптури Св. Франциска Ассизького та Св. Антонія Падуанського. Дах був увінчаний хрестом. На старовинних гравюрах видно і невеликий цвинтар, викладений каменем, що знаходився перед костелом з колоною посередині на якій стояла фігура Св. Діви Марії.

Опис костелу 1816 р. дозволяє нам дізнатися про його внутрішнє оформлення. У костелі було 6 каплиць і дві ложі над каплицями, поверненими до головного вітваря. Підлога в костелі була кам'яна. В стінах було пробито 7 верхніх великих вікон та 4 менших. В ньому розміщувалися 6 сповідальниць, 18 лавок і дві лавки для стояння на колінах [5, 60]. У костелі знаходилось 8 дерев'яних, багато оздоблених вітварів: Св. Трійці, розп'ятого Ісуса, Св. Франциска, Св. Фіделіка, Св. Іозефа, Св. Антонія, Св. Фелікса, Св. Тадеуша [11, 139].

Також було місце для двох хорів. Світський хор розміщувався над входом (бабинцем) до костелу, на своєрідному балконі, що спирався на 3 під-

порних стовпа. Чернечий хор був розташований за головним вівтарем, його відділили від нього мурованою стіною, а з'єднувався він з вівтарем та пресбітеріумом двома дверцятами із сходу, як це за звичаєм робили в капуцинських монастирях. У приміщенні чернечого хору знаходився образ Пресвятої Діви Марії, а також портрети фундаторів монастиря. Портрети фундаторів висіли і при вході до ризниці. Над приміщенням хору знаходилась бібліотека [5, 60-61].

Зліва від костелу був побудований двоповерховий монастирський корпус з келіями монахів. Під останніми та самим костелом розміщувалися муровані підвали – льохи.

Внаслідок невдалого польського Листопадового повстання 1830-1831 рр. царський уряд спеціальними декретами від 19-го та 31-го серпня 1832 р. скасував ряд католицьких монастирів, серед яких був і монастир капуцинів в Острозі.

Про подальшу долю монастиря та костелу дізнаємося з творів відомих українських істориків – “Автобіографії” Миколи Костомарова та “Щоденника подорожей” Пантелеймона Куліша, які відвідали закритий монастир в 1844 та в 1845 роках. Зокрема, М. Костомаров у своїй “Автобіографії” розповідає, що відвідав монастир капуцинів в першу неділю вересня 1844 року. Автор оглянув підземелля під костелом, що виконували роль кладовища. У криптах ховали знатних меценатів монастиря (наприклад, тут були поховання Малинського, Сосновської) та найбільш ревних ченців. Завдяки постійній температурі, вологості та досконалій системі вентиляції, тіла померлих у герметично закритих трунах не стлівали, а зберігалися. Поступово поховання розграбовували російські солдати. Про пограбування поховань солдатами пише і Пантелеймон Куліш у щоденнику своєї подорожі.

Не виключено, що у підвалах капуцинського монастиря міг побувати і Тарас Григорович Шевченко.

Виявити цілком нові факти та підтвердити старі з історії костелу допомогли археологічні розкопки його підземель, що проводилися в 2001-2005 рр. силами місцевих археологів та студентів-істориків. В результаті розкопок було досліджено одне з повністю зруйнованих приміщень та визначено його минулий вигляд. Проведено заміри цього приміщення та коридору вже після ремонту. На іншому кінці коридору було знайдено залишки старовинного каміну, побудованого з ракушняку.

Багато інформації про храм дало складання та вивчення стратиграфічного ґрунтового заповнення підвального приміщення костелу і монастиря капуцинів. Зокрема, було виявлено 8 різних шарів, якими була засипана первісна підлога. Відразу після шару будівельного сміття та

чорнозему розміщувався ще один шар залишків будівельних матеріалів, що свідчить про проведення під час діяльності костелу капітального ремонту приблизно на межі XVIII-XIX століття. У письмових джерелах про нього немає жодної згадки. Далі йде тонкий прошарок намулу періоду функціонування монастиря після ремонту. Про те, як “грамотно” розпорядилося з костелом командування російського гарнізону свідчить глина, що потрапила до підвалів в результаті атмосферних опадів. Далі йдуть два великих “будівельних” шари з ремонтів, які проводилися графинею Блудовою та в радянській період. У нинішній час поверхня коридору була покрита піском. Для виявлення більш точних даних з історії костелу потрібно провести додаткові археологічні розкопки.

Після свого закриття костел, ще деякий час використовувався військами як тимчасовий склад.

Графиня Антоніна Дмитрівна Блудова, у 1865 р. заснувала в Острозі благодійно-освітнє Кирило-Мефодіївське братство [11, 138]. Для приміщення заснованого при Братстві Жіночого училища імені графа Дмитра Миколайовича Блудова вона виклопотала у імператора тоді вже остаточно занепалу будову колишнього монастиря капучинів в Острозі.

В зв'язку з тим, що в ті часи вся освітня система мала релігійний характер, а в школах викладався Закон Божий, було відразу прийнято рішення – перебудувати костел у церкву Святих Кирила і Мефодія з уділами Св. Пантелеймона – Цілителя та Св. Параскеви П'ятниці. Згодом було побудовано уділ Св. Федора князя Острозького [1, 73]. Була й інша підстава для перебудови храму: частина парафіян церкви Св. Параскеви П'ятниці, що перед тим згоріла, подали прохання до преосвященного Антонія про приєднання їхньої парафії до братського храму. Це прохання, він, щоправда, так і не задовольнив в зв'язку з опором більшості парафіян, але визнав бажаним спорудження храму і утвердження самостійної парафії [2, 213].

Перебудова храму розпочалась у 1866 році, відразу ж після отримання всемілостивої пожертви від імператора у розмірі 19 тис. карбованців. Реконструкцією керував архітектор Глезер, нею активно опікувалася імператорська родина. На кошти імператриці Марії Олександрівни було замовлено іконостас, ікони якого мав намалювати художник Пігулевський. Сам імператор Олександр II подарував ікону Христа Спасителя в срібному окладі, яку він отримав після замаху на його життя 4 квітня 1866 року. Доки не намалювали новий іконостас, тимчасово був встановлений похідний іконостас кавалергардського полку. Брати Антоніни Блудової – Андрій і Вадим дістали для храму церковне начиння.

В урочистій обстановці храм було відкрито і освячено його головний вівтар Св. Кирила і Мефодія. На урочистій трапезі були представники як

православного, так і католицького духовенства. Оформлення інтер'єру та облаштування храму продовжувалося й далі. 29 січня 1868 р. було освячено бічний вівтар Св. Пантелеймона-Цілителя. 4 травня цього ж року встановили іконостас у головному уділі храму. 26 серпня 1870 р. було освячено вівтар Св. Федора.

Про цікаві деталі внутрішнього оздоблення храму ми можемо дізнатися із спогадів відомого мандрівника по святих місцях А. Н. Муравйова в брошурі: “Почаєвская лавра и Острожское братство”. У верхній частині іконостасу було розміщено зображення Святих покровителів братства – Св. Кирила і Мефодія. Над царськими вратами зліва намальовано “Слава в вишніх Богу і на землі мир”. У нижній частині іконостасу висіла ікона Св. Олександра Невського, невелика ікона “Спаса 19 лютого” та ікона з зображенням Ісуса Христа. Вище на золотому тлі висіли образи відомих святих: Архангела Михаїла, Св. Кирила і Мефодія, Кіпріана, Феодора, Стефана Пермського, Сергія Радонежського, Дмитрія Ростовського.

Іконостас правого бокового вівтаря Св. Пантелеймона нараховував 13 ікон різноманітних святих. У правому боковому вівтарі також знаходилася копія з чудотворної родової ікони кн. Острозьких – Богородиці Одигітрії, що зберігається в Межиріцькому монастирі.

Лівий іконостас Св. Пантелеймона-Цілителя, як і правий був дубовим, але оздоблений розкішним різьбленням. В іконостасі було 8 образів [2, 226]. В пам'ять про 300-ліття царювання дому Романових Братство отримало справжній витвір мистецтва, написаний професійним художником-академіком Ф. А. Бруні – ікону Феодорівської Богоматері, а також ікони Олександра Невського, Миколи Мирлікійського та Алексія митрополита Московського.

Досить цікавою особливістю храму було зображення Святих жінок, що займалися розповсюдженням християнства: Св. Цариці Олени, Св. Ніни Грузинської, Св. Княгині Ольги, Св. Великомучениці Людмили.

І сьогодні існує невелике приміщення в правій частині храму з низькою вхідною аркою і маленьким віконцем. У ньому знаходилася плащаниця, яку освітлювала лампада, оригінально виготовлена у формі великодньої писанки з написом: “Христос Воскрес!”

Всі іконостаси та внутрішні оздоблення церкви чудово освітлювалися прекрасно виготовленим, оздобленим позолотою та гравіруванням, срібним панікадиллом – подарунком А. М. Постнікова. А в олтарі для освітлення використовували семисвічник з накладного срібла, який пожертвував житомирський купець Журавльов [2, 224]. Отже, друга половина XIX ст. була періодом розквіту діяльності Кирило-Мефодіївського храму, як релігійно-просвітнього православного закладу.

Згідно з умовами Ризького мирного договору від 18 березня 1921 р. територія Західної України, а разом з нею і м. Острог перейшли під владу Польщі. [12, 1137]. У приміщеннях Кирило-Мефодіївського братства нова влада відкрила педагогічну семінарію, у якій готували учителів початкових класів. Кирило-Мефодіївський храм продовжував функціонувати до 1929 р. коли його було ліквідовано. Його замінили на шкільну каплицю, що діяла при польській учительській семінарії і була під опікою директора [8, 15]. Про це пише монах капуцинського ордену Ремігіуш Кранц у своїй книзі “3 Острога на Колиму” [8]. Щоправда інше джерело подає відмінну дату закриття Кирило-Мефодіївського товариства та розповідає про правовий аспект конфлікту, що виник через це: як повідомляє газета “Polska” в номері від 19 березня 1930 р., з Франції приїхали законні спадкоємці майна Братства, які через суд вимагали повернути їм маєтки братства, яке було закрите двома тижнями раніше, тобто в кінці лютого 1930 р. [9]. Те ж джерело вважає церкву Кирила і Мефодія “русифікаторським майданчиком” і вимагає передачі храму католикам. Згідно даної інформації виходить, що церква була замінена на костел у березні 1930 року.

У 1937-38 рр. архітектура храму зазнала ряду суттєвих змін: псевдоруське декорування було знищено, але повністю відновити костел таким, яким він був до 1832 р. не вдалося. Інтер'єр храму також набув вигляду католицького костелу. 10 липня 1939 р. до Острога повернулися капуцини [8, 15]. 13 липня монахи відправили першу месу в капличці, а 13 серпня був урочисто освячений костел і монастир капуцинів [8, 16]. Проте капуцини навіть не встигли облаштувати костел, як були вигнані з нього радянськими військами, що окупували Західну Україну 17 вересня 1939 року. У самому костелі “совєти” організували спортзал, а в монастирських корпусах педагогічне училище [9, 140]. Вигнані капуцини на чолі з Габрієлем Банасем заснували парафію в с. Оженин і повернулися до Острога в 1941 році. У кінці 1943 р. Банась та Гелімініюш Кранц створили в монастирському корпусі загін польської самооборони, що існував до 2 лютого 1945 року. У 1945 р. монахів депортували до Польщі. Гелімініюш Кранц був висланий в політичне ув'язнення на Колиму [8, 55].

Після звільнення Острога від нацистських загарбників в приміщеннях капуцинського монастиря відновило роботу педагогічне училище. З 1956 року, коли педучилище було переведено в м. Дубно, у приміщеннях розмістилася середня школа-інтернат. З 1980 р. її замінила санаторна школа для дітей із затухаючими формами туберкульозу, у 1992 р. – середня школа № 4. Весь цей час в приміщенні храму був спортзал.

Храм не виконував свою духовно-просвітницьку функцію аж до 1994 року, допоки весь комплекс приміщень капуцинського монастиря та учи-

лица графині Блудової не був переданий Національному університету “Острозька академія”. Капітальний ремонт храму проводився з 1998 до 2002 року по проекту рівненського художника-дизайнера Олександра Васильовича Чернюшка. Під час реконструкції храму було встановлено вітражі з монограмами фундаторів академії Л. Кравчука, В. Юшенка, М. Жулинського, Л. Буняка, М. Степурка та Р. Василюшина, а також вітраж із гербом академії, та тим же О. В. Чернюшком здійснено монументальний декоративний розпис “Відродження духу”. В результаті приміщення стало виконувати функції Центру духовного відродження студентської молоді Острозької академії.

Храм було урочисто освячено 30 жовтня 2005 р. під час святкування 429 років від дня заснування Острозької академії. Освятити його лідер Київського патріархату української церкви Філарет [3].

Під час літургії відбулася єпископська та священницька хіротонія, зокрема сан священника отримав доктор педагогічних наук, професор, проєктор з навчально-виховної роботи НаУ “Острозька академія” Василь Миколайович Жуковський [6].

Острозька академія відродила свої старі, щоправда дещо призабуті релігійні традиції та традиції її послідовників в царині освіти. Адже ще в кінці XVI ст. студенти академії розпочинали своє навчання та трапезу з молитви, а серед предметів, які вони вивчали було богослів'я та інші релігійні науки. Крім того храм суттєво допоможе для університету в процесі виховання молоді на засадах християнської моралі.

Нині студентсько-викладацький храм Острозької академії функціонує в звичному режимі, а його внутрішнє оздоблення та ікони постійно поповнюються.

Література

1. Быков Н. П. Пятидесятилетие состоящего под Высочайшим его императорского Величества Государя Императора покровительством Острожского Св. Кирило-Мефодиевского православного церковного братства. Историческая записка. – Пг, 1916.

2. Быков Н. П. Состоящее под Высочайшим его императорского Величества Государя Императора покровительством Острожское Св. Кирило-Мефодиевское Православное Церковное Братство. Очерк его возникновения и деятельности. – СПб., 1910.

3. Дем'янчук О. В Острозі освячено новий храм // Вісті Рівненщини – 2005. – 2 листопада. – № 81 – С. 4.

4. Kardaszewicz S. Dzieje dawniejsze miasta Ostroga. – Warszawa-Krakow. 1913.

5. Kowalow W. J. Szkice z dziejow koscielnych Ostroga i okolicy. – Bialy Dunajec – Ostrog. 2001.

6. Ковальчук В. Університетський храм освятив патріарх Філарет // Замкова гора. – 2005. – 5 листопада. – № 45.
7. Костомаров Н.И. Автобиография. Бунт Стеньки Разина. – К.: Наукова думка, 1992.
8. Kranc Remigiusz. Z Ostroga na Kolumu. – Biały Dunajec: Osroódek „Wolanie z Wolznia”, 1998.
9. Ostrożanin. Prawda o cerkwi w Ostrogu // Polska – 19.03.1930.
10. Острозька ординація // Острозька академія XVI-XVII ст.: Довідкове видання. – Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 1998. – 300 с.
11. Приміщення сучасної Острозької Академії // Острозька академія XVI-XVII ст.: Довідкове видання. – Острог: Вид-во Національного університету “Острозька академія”, 1998. – 300 с.
12. Рижские мирные договоры // Советский Энциклопедический Словарь. – М.: Советская Энциклопедия, 1982.
13. Субтельний О. Україна: історія. – К.: Либідь, 1993.